

Ioan PRAOVEANU

EVOLUȚIA ECONOMIEI UNOR AȘEZĂRI DIN ȚARA BĂRSEI ÎN SECOLELE XVIII-XIX, ÎN CONTEXT EUROPEAN

Pentru cercetarea istorică și etnologică actuală, evoluția în timp a economiei țărilor române în context european constituie, în opinia noastră, o temă fundamentală, întrucât la integrarea României în structurile europene și, mai ales, la asimilarea elementelor globalizării trebuie să se țină seama de originea, evoluția și tendințele fenomenelor etno-culturale, pentru a face posibilă păstrarea identității culturale a poporului român.

Dacă în Evul Mediu, până la sfârșitul secolului al XVII-lea, în așezările rurale din țările române predomină o economie autarhică, secolul al XVIII-lea aduce un reviriment în plan economic, mai ales în zonele în care influența așezărilor urbane, aflate în legătură cu Occidentul, s-a manifestat mai puternic. Una din aceste zone a fost Țara Bârsei.

În scurta noastră comunicare ne vom opri asupra evoluției unor așezări din acest spațiu geografic și etno-cultural aflate în zona de influență și de dominație politică a orașului Brașov, cunoscut centru meșteșugăresc și comercial al țărilor române în Evul Mediu, conectat la progresele tehnice realizate pe plan european.

În Europa secolului al XVIII-lea, cu iradiere dinspre partea occidentală, are loc o revoluție industrială la baza căreia a stat – după cum remarcă Jean Gimpel – „o tehnologie creată în secolele XI, XII, XIII prin utilizarea forței hidraulice în scopuri industriale și a arborelui cu came, mai întâi în morărit și postăvărit”¹.

Folosirea arborelui cu came a făcut posibilă extinderea utilizării roților hidraulice și în alte domenii, la fierăstraiele mecanice, foalele fierarilor și maiuri de la puiă.²

Progresele tehnice din domeniul morăritului și postăvăritului și, mai ales, folosirea forței motrice a apei în industria fierului au făcut posibilă evoluția industrială din secolul al XVIII-lea. „Tehnica este regina, ea schimbă lumea”, remarcă Fernard Braudel, dar – continuă același autor – „o motivație nu valorează niciodată decât în funcție de impulsul social care o susține și o impune.”³ Și acest impuls a venit din nevoia găsirii unor soluții economice care să rezolve probleme vitale legate de explozia demografică. Așa se explică marile defrișări ale pădurilor din secolul al XVIII-lea pentru a crea teren destinat agriculturii, favorizată de la mijlocul secolului următor de o încălzire a climei care a permis cultura pe scară largă a cerealelor.⁴

Introducerea tehnicilor noi care au la bază forța hidraulică revoluționează prelucrarea lânii și a lemnului, două materii prime de care se leagă progrese economice remarcabile, cu reflexe în toate aspectele modului de viață al omului.

Materia primă care a declanșat revoluția industrială în economia Occidentului medieval a fost lâna. La început în Anglia, apoi în Flandra și Florența, „marile întreprinderi de industrie a lânii, deja capitaliste, absorbeau lâna a mai mult de zece milioane de oi pe an”⁵, susține Jean Gimpel.

În acest context european se înscrie și spațiul din sudul și sud-estul Transilvaniei (Sibiu, Țara Bârsei, Bran), care, prin practicarea transumanței pastorale pe spații largi, într-o permanentă pendulare munte – câmpie, putea asigura materia primă necesară industriei textile. Populația orașelor din Țara Bârsei și, în primul rând, din Brașov se orientează spre „marile industrii feudale”. Sunt atrase și satele brănene alături de cele secelene ca principale furnizoare de lână. Are loc o difuziune a

¹ Jean Gimpel, *Revoluția industrială în Evul Mediu*, București, Ed. Meridiane, 1983, p. 9.

² Fernand Braudel, *Structurile cotidianului*, București, Ed. Meridiane, 1984, vol. II, p. 109.

³ *Ibidem*, p. 205.

⁴ *Ibidem*, p. 200.

⁵ *Ibidem*, p. 69.

industriilor hidraulice feudale (mori, piue, dârste) din mediul urban către cel rural, fenomen înregistrat în întreg sudul Transilvaniei.

Nevoia de lână pentru industria textilă brașoveană declanșează și în satele brănene o puternică dezvoltare a „economiei de vite”, o specializare a celor mai întreprinzători proprietari de oi care vor participa la cel mai important fenomen economic care a fost transhumanța pastorală, cu reflexe în toate planurile vieții.

Contactul cu câmpia va dinamiza legăturile economice ale brănenilor cu economia agricolă din zona de câmpie, îndeosebi schimburile de produse, mai ales după ce se generalizează, în secolul al XVIII-lea, cultivarea porumbului, care ajunge în scurt timp alimentul de bază al populației. Ele se intensifică mai ales după Pacea de la Adrianopol (1829) când, prin eliberarea comerțului românesc de servituțile impuse de Imperiul Otoman, sunt preluate în cultură agricolă noi suprafețe de teren supuse deștelenirii sau defrișării. Este edificatoare în acest sens remarca făcută de istoricul P. P. Panaitescu: „Descoperirea vitelor românești la Viena și Lipsca, la sfârșitul secolului al XVIII-lea, descoperirea grâului românesc în veacul al XIX-lea, cucerirea Bărăganului de către agricultura românească în a doua jumătate a veacului al XIX-lea, descoperirea petrolului sunt faptele principale care au rupt vechea autarhie patriarhală a țărilor noastre și le-a pus în contact cu Apusul”⁶.

Dacă industria textilă a rămas, pe plan european, până la mijlocul secolului al XIX-lea (până la drumurile de fier) „industria motrice” care a impulsionat celelalte industrii, începând de la jumătatea acestui veac un alt factor dinamizator al economiei a fost exploatarea pădurilor în scopuri industriale.

Pădurea este unul dintre factorii de bază ai economiei prin influențele pe care le are asupra regimului climatic și hidrografic, ca mijloc de luptă împotriva degradării solului și ca furnizor de lemn. Rolul pădurii în viața comunităților rurale a fost diferit de la o epocă la alta, după cum a variat raportul dintre importanța lemnului și nevoia de teren agricol în economia satului. Înainte de revoluția industrială, lemnul era folosit doar pentru încălzirea locuințelor și construirea caselor și a anexelor gospodărești; era – am putea spune – de interes local. Mai mult, pădurea constituia uneori un obstacol, întrucât agricultura și creșterea vitelor aveau nevoie de terenuri despădurite, dar, la rândul ei, pădurea dădea o serie de foloase. Așa se explică menținerea poienilor ca elemente de bază ale economiei satelor, fiind lărgite treptat prin defrișări și deșteleniri.

Pe baza cercetărilor întreprinse, coroborând informațiile din teren cu documentele de arhivă, și îndeosebi prin interpretarea toponimiei, am putea stabili fazele de evoluție ale economiei pădurii în spațiul brănean.

O primă fază pornește de la luarea în stăpânire a poienilor naturale în secolul al XVIII-lea, când în Europa este epoca marilor defrișări. Pădurea este supusă unor defrișări treptate prin lărgirea poienilor în scopul extinderii spațiului pastoral. Principala tehnică folosită a fost *secarea*, după cum atestă numeroasele toponime: Secătura, Seci, În Seci, larg răspândite pe platforma brăneană. Când era nevoie de teren arabil, operația de curățură continua prin scoaterea rădăcinilor de copaci și deștelenirea terenului.

A doua fază coincide cu spargerea economiei autarhice, când pădurea începe să fie exploatată industrial și intră în sfera de interes a statului, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

Situarea satelor brănene într-un spațiu de intensă circulație a produselor atelierelor meșteșugărești urbane, organizate în bresle care se bucurau de privilegii, a influențat gradul de dezvoltare a meșteșugurilor sătești. Îngrădite de privilegiile breslelor orășenești, meșteșugurile sătești se limitează la asigurarea unui minim de unelte necesar gospodăriei. Abia din secolul al XIX-lea, prin hotărârile Dietei Transilvaniei din 1810-1811, li se îngăduie țăranilor să practice industrii ca: *arsul varului*, *olăritul*, *lumânăritul*, iar prin legea urbană din anii 1846-1847, prin

⁶ P. P. Panaitescu, *Interpretări Românești*, București, Editura Enciclopedică, 1994, p. 109.

înțelegerea cu „domnul de pământ”, iobagul putea ridica moară, deschide prăvălie, face comerț și vinde.⁷ Odată cu înlăturarea privilegiilor de breaslă și impulsivă de trecere la exploatarea pădurii peste nevoile țărănești, asistăm la apariția și dezvoltarea, în satele brănene, a unor meșteșuguri ca *rotăritul* și *fierăritul*, legate de asigurarea uneltelor pentru lucrul la pădure, dar și a mijloacelor de transport cerute de intensificarea legăturilor comerciale cu alte zone ale țării și cu alte țări ale Europei.

Începând din secolul al XVIII-lea, documentele menționează apariția în satele Branului, pe firul apelor repezi de munte, a unui număr mare de mori care măcinau cerealele aduse din Țara Românească.

Odată cu trecerea la exploatarea pădurii pentru a folosi lemnul în scop industrial, documentele menționează creșterea numărului instalațiilor de prelucrare a lemnului cu acționare hidraulică, construite alături de cele pentru prelucrarea lânii și a celor pentru măcinatul cerealelor. Uneori instalațiile depășite funcționau împreună, puse în mișcare de același mecanism cu acționare hidraulică, după cum rezultă dintr-un act datat la 30 aprilie 1834 prin care Bucur Țeposu din satul Moeciu de Sus lasă moștenire nepoților averea ce posedă: un *fierăstrău*, *dârsta* și *piua* cu toată moșia ce se află înscrisă în cadastru.⁸

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, în satele Branului funcționa un număr de 14 instalații (joagăre) de prelucrare a lemnului acționate de forța apei, aparținând locuitorilor brăneni. În satul Poarta erau două, în satul Șimon trei (un joagăr pe Valea Șimonului, altul în Gura Văii Sasului, iar al treilea în Gura Șimonului, aflat azi în colecția Muzeului Satului Brănean), iar la Moeciu de Sus erau două.⁹

Tot în legătură cu prelucrarea lemnului am consemnat existența, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, a unei fabrici de chibrituri (cătrănițe) pe Valea Pângăritei din satul Moeciu de Sus.¹⁰

Sunt numeroase documentele care atestă existența încă din secolul al XVIII-lea în satele brănene a dârstelor pentru prelucrarea țesăturilor de lână acționate de roata hidraulică și având ciocane acționate de axul cu came care imprimau o mișcare alternativă folosită la îngroșarea postavurilor pentru piesele de îmbrăcăminte.

Documentele menționează existența, încă din prima jumătate a secolului al XIX-lea, a unor instalații hidraulice pentru prelucrarea fructelor. Astfel, la 1 iulie 1817, preotul Ioan Balca din satul Poarta cere Magistratului ca, pe lângă *dârsta*, acolo „unde curge apa”, să-i îngăduie să facă „o pio de oțet de mere care va fi spre folosul de obște și al domnului de pământ și al satului”¹¹.

Începând de la jumătatea secolului al XX-lea, odată cu promovarea altor tehnici de prelucrare a materiilor prime, situate la contactul cu industria modernă, constatăm declinul instalațiilor de tehnică populară acționate de forța apei. Una singură – complexul de industrii țărănești –, aparținând lui Nicolae Blaj din satul Moeciu de Sus, mai era în stare de funcționare acum cinci ani. În urmă cu câteva luni a fost demontată, construcția demolată și se încearcă instalarea unor componente într-o construcție cu destinație turistică, cu scopul de a le pune în funcțiune. Noul complex turistico-industrial se va chema „cârciuma de la darac” sau „Pub” – spun proprietarii, după modelul irlandez. Parcă vorbeam de globalizare ...

⁷ David Prodan, *Problema iobăgiei în Transilvania (1700-1848)*, București, 1989, p. 345.

⁸ Arhivele Naționale, Filiala Brașov, *Actele Magistratului*, doc. nr. 1879/1839, anexa 13.

⁹ Ioan Praoveanu, Dan Dorin Ovidiu, *Instalațiile de tehnică populară din zona Bran*, în „Studii și comunicări”, Muzeul Tehnicii Populare, Sibiu, 1980, p. 183.

¹⁰ Informație, Gheorghe Ciurea, născut în 1912, satul Moeciu de Sus.

¹¹ Arhivele Naționale, Filiala Brașov, *Fond Primăria Brașov*, Acte Bran, pachet XI, doc. nr. 4/1817.

Résumé

À partir du XVIIIe siècle de l'Occident rayonne une révolution industrielle basée sur l'emploi de la force de l'eau et l'arbre à cames, au début dans la meunerie et la draperie.

La laine fut la matière qui déclencha la révolution industrielle dans l'occident de l'Europe médiévale.

À ce contexte européen vient s'ajouter le sud et le sud-est de la Transylvanie (Sibiu, le Pays de la Barsa, Bran) qui, à travers de la transhumance et l'alternance de la montagne et la plaine, pouvait fournir la laine nécessaire à l'industrie du drap.

Les industries féodales se déplacent du milieu urbain vers le milieu rural (moulins, moulins à foulon).

Les villages de Bran et de Sacele, dans le Pays de la Barsa, deviennent les principaux fournisseurs de laine. Le contact avec la plaine, par l'intermédiaire de la transhumance, renforcera les relations économiques entre les habitants de Bran et les communautés agricoles de la plaine.

À partir de la moitié du XIXe siècle, un autre facteur dynamisant dans l'économie de la zone fut le passage à l'exploitation des produits à des fins industrielles. Les documents mentionnent l'existence, dans les vallées de la zone de Bran, de nombreuses installations destinées à transformer le bois, à côté des moulins à fouler les draps et à moudre les céréales, installations mises en marche par des mécanismes hydrauliques.

À partir de la moitié du XXe siècle, l'apparition d'autres techniques de transformation des matières premières, grâce à l'industrie moderne, a fait que les installations mues par la force de l'eau tombent en désuétude. Par voie de conséquence, l'élevage s'en est trouvé diminué.